

УДК 766

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/40-2-10>

Віктор МИХАЛЕВИЧ,

orcid.org/0000-0003-4847-5833

кандидат культурології, доцент,

доцент кафедри образотворчого мистецтва

Київського університету імені Бориса Грінченка

(Київ, Україна) *v.mykhalevych@kubg.edu.ua*

ОСОБЛИВОСТІ ГРАФІКИ САТИРИЧНОГО ЖУРНАЛУ УПА «УКРАЇНСЬКИЙ ПЕРЕЦЬ»

У статті досліджено графічні та змістові ознаки ілюстративного наповнення сатиричного часопису УПА «Український перець».

Ілюстрації повстанського видання висвітлювали питання визвольної боротьби УПА від комуністичних та націонал-соціалістичних загарбників, розкривали сутність антиукраїнської політики тоталітарних режимів на теренах Західної та Центральної України. Ніл Хасевич був провідним художником УПА та разом зі своїми учнями створив гостру сатиричну графіку для «Українського перцю». Основними негативними героями на шпальтах «Українського перцю» стають Сталін та Гітлер, які зображуються з гротескно потворними обличчями та фігурами. В карикатурах сатиричного часопису можна прослідкувати відсилання до таких художніх напрямків як експресіонізм, модерн, кубізм; ілюстратори застосовують метод зооморфізму, порівняння, символізм та алегорію.

У дослідженні розглянуто оформлення часопису «Український перець». Титульна сторінка щорічника має симетричну класичну композицію, при цьому ілюстрація та назва графічно доповнюють одна одну.

У статті проведено порівняльний аналіз графічних та смислових особливостей конкуруючих сатиричних журналів – «Українського перцю» УПА та «Перця» УРСР. Основна ідея, що простежується в ілюстраціях «Українського перця» – суверенітет України та свобода українського народу, а в рисунках «Перця» на першому місці знаходиться пропаганда радянського режиму.

У карикатурах радянського «Перця» українців з відповідною атрибутикою показують як «своїх» (ідеалізованих прокомуністичних «українців») та «чужих» (потворно-гротескних зрадників: «петлюрівців», «бандерівців» та «буржуазних націоналістів»). Зазначено, що стилістично в рисунках «Українського перцю» більше експресіонізму та модерну, а у «Перці» візуальний ряд має вигляд плаката-агітки із лаконічними формами.

Ключові слова: «Український перець», карикатура, ілюстрація, сатиричне видання УПА, пропаганда, оформлення.

Viktor MYKHALEVYCH,

orcid.org/0000-0003-4847-5833

Candidate of Cultural Studies, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Fine Arts

Borys Grinchenko Kyiv University

(Kyiv, Ukraine) *v.mykhalevych@kubg.edu.ua*

FEATURES OF THE GRAPHICS OF THE UPA SATIRICAL MAGAZINE “UKRAINSKYI PERETS”

The article examines the graphic and semantic features of the illustrative content of the satirical magazine of the Ukrainian Insurgent Army (UPA) – «Ukrainskyi perets».

The illustrations of the insurgent publication covered the issues of the UPA's liberation struggle from communist and National Socialist invaders, and revealed the essence of the anti-Ukrainian policy of totalitarian regimes in Western and Central Ukraine. Nil Khasevych was a leading artist of the Ukrainian Insurgent Army and together with his students he created sharp satirical graphics for «Ukrainskyi perets». The main negative characters in the columns of «Ukrainskyi perets» are Stalin and Hitler; who are depicted with grotesquely ugly faces and figures. In the caricatures of the satirical magazine you can trace references to such artistic trends as expressionism, modernism, cubism; illustrators use the method of zoomorphism, comparison, symbolism and allegory.

The study examines the design of the magazine «Ukrainskyi perets». The title page of the yearbook has a symmetrical classical composition, with the illustration and the title graphically complementing each other.

The article presents a comparative analysis of graphic and semantic features of competing satirical magazines – «Ukrainskyi perets» (UPA) and «Perets» (USSR). The main idea traced in the illustrations of «Ukrainskyi perets» is the sovereignty of Ukraine and the freedom of the Ukrainian people, but in the drawings of «Perets» propaganda of the Soviet regime comes first.

In the caricatures of the Soviet «Perets» Ukrainians with the appropriate attributes are shown as «their own» (idealized pro-communist «Ukrainians») and «others» (ugly-grotesque traitors: «Petliurists», «Banderites» and «bourgeois nationalists»). It is noted that stylistically in the drawings of «Ukrainskyi perets» there is more expressionism and modernism, but in «Perets» the visual series looks like a propaganda poster with laconic forms.

Key words: «Ukrainskyi perets», caricature, illustration, satirical edition of the UPA, satirical edition, propaganda, design.

Постановка проблеми. Гумористична преса ОУН мала важливе пропагандистське значення. У ній висміюється противник, а також недоліки своєї ж організації. Цим самим українські повстанці намагалися протистояти потужній радянській пропаганді, що розгорнулася на території України, особливо в роки Другої світової війни. ОУН брала за приклад Пресову квартиру українських січових стрільців (УСС). В умовах підпілля з обмеженим технічним обладнанням УПА випускала різні періодичні пропагандистські видання (газети, журнали, альманахи, брошури, листівки, плакати) серед яких особливе місце займав журнал гумору й сатири «Український перець», що став своєрідним антиподом радянському «Перцю». Головна ідея повстанських видань, зокрема «Українського перцю», це висвітлення визвольної боротьби УПА, поширення антирадянських та антигітлерівських настроїв серед населення України, протистояння радянським та німецьким окупантам, створення сприятливих умов для активної повстанської діяльності. Завдяки гострим сатиричним текстам та карикатурам, що представлені в «Українському перці», журнал користувався популярністю серед повстанців та населення Західної України.

Уся об'єктивна література стосовно творчості членів ОУН, а пізніше УПА, під час Другої світової війни в УРСР підпадала під заборону. Значних зрушень не відбулося з настанням незалежності, зокрема, це стосується сатиричної графіки оунівців в «Українському перці». Лише останнім часом з'явилася низка праць, в яких об'єктом дослідження є карикатура українських повстанців, яка має не тільки історичну, а й мистецьку цінність. Попри це, донині практично відсутні публікації, де комплексно проаналізована сатирична графіка, її візуальні та смислові якості, а особливо оформлення журналу «Український перець», тому дослідження цієї проблеми сьогодні є вкрай актуальним.

Аналіз досліджень. Для нашого дослідження ми скористалися відповідною літературою. У роботах К. Єремєєвої та О. Маєвського знаходимо аналіз візуальних та змістових особливостей сатиричної графіки у журналах «Український перець» та «Перець». У працях Я. Антонюка та О. Стасюк докладно висвітлена видавнича про-

пагандистська діяльність ОУН 1940-х – поч. 1950-х рр. П. Артимишина та В. Гінда у своїх статтях звертаються до творчості Н. Хасевича під час його роботи у лавах УПА. Не дивлячись на високу якість вищезгаданої наукової літератури, вона містить більш історичні дослідження, а не мистецтвознавчі та культурологічні, що цікавить нас насамперед.

Мета статті. Дослідити графічні та змістові ознаки ілюстративного наповнення сатиричного часопису УПА «Український перець», а також особливості його оформлення. Порівняти візуальні та смислові сторони карикатур «Українського перцю» з його радянським аналогом – «Перцем».

Виклад основного матеріалу. У 1943 році УПА видавала гумористично-сатиричну газету «На злобу дня». Цей досвід висміювання супротивника повстанцями було вдало застосовано в «Українському перці». Точна локація друку сатиричного часопису невідома, бо творці видання дотримувалися строгої конспірації на території Західної України, де діяла УПА з 1943–1945 рр.

Гумористичний журнал «Український перець» видавав центральний провід УПА як орган Головного осередку пропаганди (ГОП) заредакцією Ярослава Старуха (псевдонім «Синій») у 1943–1945 рр. Головним художником повстанського щорічника став Ніл Хасевич. Часопис розповсюджувався по всій Західній Україні, де діяло націоналістичне підпілля серед повстанців і мирного населення. До сьогоднішнього дня збереглося лише три випуски видання – за 1943, 1944 та 1945 роки.

Перед тим як приступити до аналізу ілюстративного наповнення «Українського перцю» розглянемо дизайн повстанського часопису та його технічні особливості.

«Український перець» виходив один раз на рік, друкувався в типографії під красномовною назвою «Смерть гітлерівсько-сталінським катам». Щорічник видавався на аркушах формату 13 см на 23 см, був двоколірним (чорна та червона фарби), кількість сторінок – 10–15, основний зміст – карикатури, шаржі й анекдоти спрямовані проти німецького та радянського режимів.

Загалом на титульних сторінках та у середині видань Проводу та Української головної визвольної ради (УГВР) уникали прикрас та візерунків.

Це ж стосується і дизайну «Українського перцю». Такий підхід пояснювався тим, що видання тиражували у складних умовах, а іноді передруковували лише на друкарських машинках, і складна композиція шпальт могла б заплутати друкаря. Тому верстка була проста – в одну та дві колонки без зайвого декору. Текст набирився простим «Таймсом», у заголовках використовували той же шрифт, що й основний, але крупніший та пропи-сом. Підзаголовки друкували напівжирними рядковими літерами, більшими за основний текст з виносними елементами. Ілюстрації майже усі розміщувалися у тексті (4–10 шт.), при цьому сторінкова карикатура була на титулі.

Назва журналу має декоративний шрифт, який побудований на основі уставного письма та нагадує букви Ніла Хасевича на грамоті митрополита УГКЦ Андрея Шептицького, а також подібний до гарнітур Г. Нарбута та Р. Лісовського, що наслідували традиційні форми давньоруських літер. Візуальна комічність заголовку прослідковується у нахилі літер під різним кутом. Верхній рядок має слово «Український», що розміщене «ввироткою» на чорній хвилястій стрічці. Більш масивне слово «Перець» знаходиться у нижньому рядку та має чорний колір на тлі червоних перців. У № 3 за 1945 р. зовнішній вигляд назви часопису трохи змінюється. Тепер слово «Перець» подається декоративно заштрихованою «ввироткою» на чорній плашці, а слово «Український» – чорне та підкреслене. Замість фонових перців ліворуч домальовується герой – Перець з кумедним обличчям та вусами.

Шрифтові композиції назв гармонійні та виглядають завершеними логотипами. Назва-логотип та головна ілюстрація, що розміщується знизу титулу, розділяються лініями зі слоганом та вихідними даними, які написані легким гротеском. Загалом титульна сторінка має симетричну класичну композицію, а ілюстрація та назва-логотип доповнюють одна одну.

З причини конспірації митці не підписували своїх робіт у «Українському перці», а лише зрідка могли обмежуватися різними псевдонімами. Однак треба відмітити, що ключовим художником повстанців був Ніл Хасевич (псевдонім Бей-Зот, Левко, Рибалка, 333, Старий, Джміль). Н. Хасевич був головним художником та пропагандистом УПА з 1943 р. і до своєї героїчної смерті 1952 р. Свою графіку митець творив у найскладніших умовах, навіть у схронах, або у краївці, нерідко без світла та без спеціального обладнання. Попри те, що Хасевичу доводилося працювати в польових умовах, перебуваючи в постійній небезпеці, він ство-

рив великий творчий доробок (плакати, листівки, облігації, ескізи прапорів, печаток, бланків, бофонів і відзнак підпілля; випустив альбом карикатур тощо). Художник робив ілюстрації до сатиричних журналів УПА «Український перець» та «Хрін». Дереворити Н. Хасевича видавали як окремі листівки, ними прикрашали титульні сторінки періодичних видань і брошур, друкували в альбомах. Сатирична графіка Хасевича відрізнялася символізмом, цікавими продуманими композиціями, виразними силуетами, в міру гротескністю.

Н. Хасевич керував підпільною друкарнею, тому досконало знав технічну сторону творення графічних відбитків та комплексне виробництво видань. Наприклад, графік самостійно виготовляв кліше для друку із вишні. На щастя, до своєї героїчної загибелі Хасевич встиг передати свою майстерність молодим художникам-ілюстраторам, відомих як «Артем», «Мирон», «Свирид».

Перейдемо до аналізу ілюстрацій «Українського перцю».

Сатирична графіка у сатиричному журналі була потужною пропагандистською зброєю УПА, у якій зображувалися серйозні та трагічні речі зі здоровим гумором, який би міг краще переконувати та спонукати українських патріотів до дій, та викривав комуністичну та націонал-соціалістичну диктатури СРСР і Німеччини у часи Другої світової війни. У багатьох карикатурах сталінський та гітлерівський режими митцями УПА зображуються аналогічно ворожими стосовно України.

Популярною виявилася титульна карикатура («Український перець», № 1, 1943 р.), де композиція поділяється на три частини: на перших двох представлений українець у злиднях з портретами Сталіна та Гітлера, а третя частина демонструє заможного українця зі своїм портретом на стіні, що жестом запрошує до накрытого столу. Автор підкріплює зображення креолізованим текстом, перший рисунок з підтекстівкою: «Ані хліба, ні свині, тільки Сталін на стіні» – уособлювало українця у СРСР; другий – «Ані хліба, ні свині, а є Гітлер на стіні» – нацистську «нову Європу»; третій – «Сало є і хрін до нього є, корова, хліб, земля! І довкола все моє, й на стіні в портреті я! – «Самостійну Україну». Тут художник вдало скористався популярним у сатиричних ілюстраціях методом порівняння.

Оригінальністю відрізняється карикатура з двох рисунків: «Дядько Іван прорубується до волі» та «Вітає його райдужна Батьківщина» («Український перець», № 1, 1943 р.). На першому малюнку українець намагається прорубати ворота по обидва боки від яких знаходяться Сталін та

Гітлер з пістолетами. Автор поставив під диктаторами підписи їхніх каральних органів та інших негативних явищ тоталітарних режимів (НКВД, Гестапо, концтабір, рабство, неволя тощо), що говорить про їхню схожість. На другому малюнку українцю вдається збити замок, Сталін та Гітлер повішені, а за воротами як сонце сходить герб України зі словами: «Самостійна Україна» та «Воля». Композиція даної ілюстрації складається із різних блоків, що стилістично відсилає до кубізму.

Наступна експресивна карикатура «На пекельному суді» («Український перець», № 3, 1945 р.) показує Сталіна та Гітлера у пеклі перед дияволом. У цьому зображенні художник застосовує метод зооморфізму: диктатори намальовані у вигляді чортів (голова людини з рогами, а тіло – цапа). Загалом карикатура нагадує офорти Гойї з серії «Капричос» (1799 р.).

Більш просто подана ілюстрація на тему незалежності: «Чия буде Україна» («Український перець», № 3, 1945 р.), де Гітлер та Сталін вказують на українця, який їм у відповідь показує «дулі».

Гітлер був популярним об'єктом висміювання в «Українському перці» (наприклад, голова віслюка у поєднанні зі свастикою, зачіскою та вусами фюрера («Український перець», № 1, 1943 р.). Але все ж Сталін був основною ціллю для гострих карикатур митців українського повстання. Радянського диктатора художники «Українського перцю» малювали в образі хитрого священника, хижого орла («Український перець», № 2, 1944 р.), глиста («Український перець», № 3, 1945 р.) тощо.

Наприклад, титульна карикатура «Ось яким «зверненням» відповідають українські повстанці на більшовицьке звернення до населення Західної України» («Український перець», № 3, 1945 р.): шеренга воїнів УПА повернулася «задом» до Сталіна, який намагається підступно до них «звернутися». Сталін зображений як типовий диктатор – самовдоволений у військовій формі, увішаний орденами та медалями. Художник вдало використовує ритм шеренги солдат на противагу фігурі «вождя народів» та узагальнює малюнок фоновими експресивними штрихами.

Виразно виглядає карикатура «Сталін вирівнює» («Український перець», № 3, 1945 р.), де диктатор пилюю ріже мапу України та Польщі й тим самим позначає кордони майбутньої Радянської України. Автор використовує прийом контрастного масштабування, який був популярним на алегоричних європейських мапах XIX – поч. XX ст. (де на мапі зображувалися різні політичні діячі або образи, що втілювали відповідні країни).

Усе пов'язане з радянською владою, висміювалося у повстанському часописі.

Як приклад, можна навести титульну карикатуру «Послав Сталін Хрущова запрягати Україну в більшовицьке ярмо» («Український перець», № 2, 1944 р.), де зображена велика кумедно-потворна постать Хрущова, що тікає з українського села від повстанців, а вгорі – Сталін з викривленим обличчям ховається за кремлівський мур. Або ілюстрація, на якій показана сцена: українець виходить з туалету, в якому замість паперу використовуються листівки «Звернення уряду УРСР і ЦК КП(б) У до населення Західної України» («Український перець», № 3, 1945 р.). Більш класично виглядає рисунок, на якому в українському селі батько та син готують зброю «зустрічати» московських загарбників («Український перець», № 1, 1943 р.).

Також негативне відношення членів повстанського Проводу стосовно німецьких окупантів можна прослідкувати в карикатурі «Наочний доказ» («Український перець», № 1, 1943 р.): на передньому плані до дерева прив'язаний товстий військовий вермахту, а на задньому плані – воїни УПА з гумором вирішують, що такого німця треба здати в паноптикум. На цьому рисунку прослідковуються модерні рішення, а саме декоративні фактури трави та дерев.

У вищезгаданих карикатурах автори використовують символізм (наприклад, геральдику), різну текстуру (крапку, пряму лінію, фактуру дерева або трави), фігури з експресивною проробкою подаються частіше у повний зріст ніж фрагментарно. Основні впізнані негативні персонажі – це Сталін та Гітлер, що передані в рисунках з гротескно потворними обличчями та фігурами, іноді з використанням прийому зооморфізму. Будова композиції ілюстрацій загалом класична, із застосуванням плашок, ліній, карт, шрифтів, орнаменту, силуетів, що відсилає до модерну та кубізму. Креолізований текст ставиться тільки під основними карикатурами, частіше на титульних. У середині часопису ілюстрації роз'яснюються підзаголовками та поруч в основному тексті.

О. Маєвський зазначає: «Популярність креолізованих текстів, які друкувалися в «Українському перці», була настільки значною, що окремі карикатури перемальовувалися від руки та використовувалися як самостійна ілюстрація...» (Маєвський, 2018: 248).

Спробуємо порівняти «Український перець» з його радянським аналогом – «Перцем» у часи Другої світової війни.

Ідейно радянський та український журнали відрізнялися тим, що комуністична пропаганда

орієнтувалася на ненависть пролетаріату до класових ворогів, що було і раніше у 1920–1930 рр., де головними супротивниками СРСР виступали «імперіалісти», «буржуазія», «українські націоналісти», у той час, як ОУН та УПА просували ідею незалежності України, свободу від сталінського та гітлерівського тоталітаризму. З приводу змісту друкованої сатиричної графіки українських художників-повстанців О. Маєвський зазначає: «Окремі і абсолютно унікальні художні образи, позбавлені ознак тоталітарного мистецтва, створили представники українського самостійницького руху» (Маєвський, 2018: 239).

Основний візуальний матеріал обох журналів у даний період мав політично-соціальний зміст. Хоча головною метою журналу «Перець» була підтримка чинного суспільно-політичного ладу, однак на шпальтах були й більш побуто-розважальні карикатури, але однаково майже усі вони цілком вкладалися у план виконання вказівок партійної верхівки СРСР. На відміну від радянського аналога в «Українському перці» практично відсутня побутова тематика.

Якщо карикатура на «товариша» Сталіна в «Українському перці» була не тільки глузування з тирана, але й основне уособлення тоталітарного режиму, то в «Перці» українці поділялися на «своїх» та «чужих». Чужі – це «петлюрівці», «бандерівці» та інші «буржуазні націоналісти», що в ілюстраціях мали традиційне козацьке вбрання і маркувалися ворожими державними символами, наприклад, свастикою, або тризубом з жовто-блакитним прапором, як елементами військової форми часів П. Скоропадського та П. Петлюри. Найчастіше «чужими» українцями у «Перці» виступали П. Скоропадський, М. Грушевський, С. Петлюра, С. Бандера та інші, які подавалися радянською владою як «прислужники ворогам України». Ці персонажі були потворно-гротескні, або взагалі могли бути позбавлені антропоморфних рис і мали зооморфний вигляд для посилення ефекту ворожості.

Наведемо приклади як у радянському «Перці» показували діячів Української революції та ОУН. В 1943 р. на обкладинці «Перцю» з'явилися П. Скоропадський, А. Мельник та С. Бандера, які одержували гонорар за зраду та відзначали, що нарешті вони всі зустрілись «на спільній платформі, шановні добродії...» (худ. С. Самум, «Перець», № 9–10, 1943 р.). Привертає увагу й наступна серія карикатур «З біографії переміщенця» (худ. С. Самум, «Перець», № 9–10, 1943 р.). В ній послідовно показано, як у 1918 р. куркуля Семена Зайду неможливо витіснили з хутора й він пішов до Петлюри. Після його краху – до Пилсудського.

Потім – до Гітлера у гестапо, а у 1945 р. – в західну зону окупації. З приводу цієї ілюстрації К. Єремєєва зазначає: «Цей приклад розкриває ще один прийом творення образу «чужого українця»: щоб в реципієнта не було жодних сумнівів щодо ворожості персонажа, його потрібно помістити разом з ворогом безсумнівним» (Єремєєва, 2018: 121).

Візуальний ряд обох журналів суттєво відрізнявся. По-перше, ілюстрації «Перцю» кольорові, чіткіші, їх більше. Це пояснюється тим, що «Український перець» створювали у дуже складних умовах без відповідного поліграфічного обладнання. По-друге, стилістично рисунки «Українського перцю» тяжіють до експресіонізму та модерну, у той час, як у «Перці» вони набувають вигляду плаката-агітки також з експресивними елементами, однак мають більш лаконічні форми, що іноді відсилає до конструктивізму.

Треба відмітити, що персонаж перець-людина з'являється в «Українському перці» (№ 1, 1943 р.): козак з перцем замість голови та з великим пером, що символізує зброю. Також голова цього героя присутня на титулі у заголовку-логотипі (№ 3, 1945 р.). У радянському сатиричному часописі персонаж-перець у титульному заголовку з'явиться пізніше.

Висновок. За результатами аналізу ілюстративного матеріалу та оформлення сатиричного видання «Український перець», що виходив в окупованій Західній Україні у період Другої світової війни, можна підсумувати, що візуальний ряд сатиричної графіки «Українського перцю» віддзеркалював головні завдання та програмні засади УПА – боротьбу проти нацистського й комуністичного тоталітарних режимів. Головним художником «Українського перцю» був Н. Хасевич, чия високоякісна сатирична графіка стала ефективною пропагандою для визвольного підпілля УПА. Для більшого ефекту художники «Українського перцю» застосовували у карикатурах різні графічні засоби: зооморфізм, порівняння, символізм, алегорію. Титул часопису має симетричну класичну композицію та гармонійне поєднання головної ілюстрації та назви-логотипа.

Візуальний контент повстанського щорічника «Український перець» та радянського журналу «Перець» відрізнялися як за змістом, так і за графікою. По-перше, у «Перці» прославлялася комуністична влада на контрасті ділення українців на «своїх» – показових костюмованих ідеалізованих «радянських українців» та «чужих» – гротескних «буржуазних націоналістів», які позначалися ворожими символами. В «Українському перці» відстоювалася незалежність України й до того ж

висміювалися основні негативні персонажі – Ста- перцю» тяжіє до експресіонізму та модерну, лін та Гітлер, що уособлювали тоталітарні загарб- а у «Перці» вона більш плакатна, місцями відси- ницькі режими. По-друге, графіка «Українського лає до конструктивізму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк Я. Протидія Служби безпеки ОУН(Б) політично-пропагандистським та культурно-освітнім заходам радянської влади на території ПЗУЗ (1946–1951 рр.). Український визвольний рух. Львів, 2012. № 17. С. 222–246.
2. Артимишин П. «З автомата стріляти не можу. Моя зброя – різець», – Ніл Хасевич. Локальна історія. Львів, 2021. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/z-avtomata-striliati-ne-mozhu-moia-zbroia-rizets-zhittia-v-kolorakh-krovi-i-chornila-nil-khasevich/>
3. Гінда В. За повстанським художником Нілом Хасевичем радянські спецслужби полювали до березня 1952-го. Gazeta.ua/Країна. Київ, 2012. URL: https://gazeta.ua/articles/history-journal/_za-povstanskim-hudozhnikom-nilom-hasevichem-radyanski-specsluzhbi-polyuvali-do-bereznya-1952go-/425603.
4. Єремєєва К. Бити сатирою: журнал «Перець» в соціокультурному середовищі Радянської України. Харків : 2018. 200 с.
5. Маєвський О. Політичні плакат і карикатура як засоби ідеологічної боротьби в Україні 1939–1945 рр. Київ : 2018. 268 с.
6. Стасюк О. Видавничо-пропагандивна діяльність ОУН (1941–1953 рр.). Львів : 2006. 384 с.

REFERENCES

1. Antonyuk Ya. Protydiia Sluzhby bezpeky OUN(B) politychno-propahandystskym ta kulturno-osvitnim zakhodam radi- anskoi vldy na terytorii PZUZ (1946–1951 rr.). [The combating of Security Service OUN (b) against the political-propa- ganda, cultural and educational measures of the Soviet power in PZUZ (1946–1951).]. Ukrainian liberation movement. Lviv, 2012. № 17. P. 222-246. [in Ukrainian].
2. Artymyshyn P. «Z avtomata striliaty ne mozhu. Moia zbroia – rizets», – Nil Khasevych. [«I can't shoot from a machine gun. My weapon is a cutter», said Nil Khasevych]. Local history. Lviv, 2021. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/z-avtomata-striliati-ne-mozhu-moia-zbroia-rizets-zhittia-v-kolorakh-krovi-i-chornila-nil-khasevich/>. [in Ukrainian].
3. Hinda V. Za povstanskym khudozhnykom Nilom Khasevichem radianski spetssluzhby poliuvaly do bereznia 1952-ho. [The Soviet secret services hunted for the insurgent artist Nil Khasevich until March 1952.]. Gazeta.ua/Kraina. Kyiv, 2012. URL: https://gazeta.ua/articles/history-journal/_za-povstanskim-hudozhnikom-nilom-hasevichem-radyanski-specslu- zhbi-polyuvali-do-bereznya-1952go-/425603. [in Ukrainian].
4. Yermieieva K. Byty satyroi: zhurnal «Perets» v sotsiokulturnomu seredovyshchi Radianskoï Ukrainy. [Beat satire: the magazine «Perets» in the socio-cultural environment of Soviet Ukraine.]. Kharkiv: 2018. 200 p. [in Ukrainian].
5. Maievskiy O. Politychni plakat i karyatura yak zasoby ideolohichnoi borotby v Ukraini 1939–1945 rr. [Political poster and caricature as a means of ideological struggle in Ukraine 1939–1945.]. Kyiv: 2018. 268 p. [in Ukrainian].
6. Stasiuk O. Vydavnycho propahandyvna diialnist OUN (1941–1953 rr.). [Publishing and propaganda activity of the OUN (1941–1953).]. Lviv: 2006. 384 p. [in Ukrainian].